

บทที่ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเจริญเติบโตของเมืองมีความสำคัญมากต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจ เห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแต่ละฉบับ ล้วนแต่มีเป้าหมายที่ต้องการให้มีการเจริญเติบโตเป็นหลัก ซึ่งหมายถึงว่า การที่จะทำให้ประเทศไทยซึ่งจัดเป็นประเทศกำลังพัฒนาได้ก้าวไปสู่การเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศทางซีกโลกตะวันตก

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมานับตั้งแต่ฉบับที่ 1 เป็นต้นมาก็ล้วนแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อความเจริญของประเทศเป็นหลัก และผลของแผนพัฒนาฯ ต่าง ๆ นั้นกลับมานั้นให้เกิดการเจริญเติบโตที่เมืองหลวงหรือกรุงเทพมหานครเพียงเมืองเดียวเท่านั้นจนทำให้กรุงเทพฯ เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วกลายเป็นเมืองเอกนคร (Primate city) ในระยะเวลาอันสั้น กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองศูนย์กลางรวมความเจริญในทุกๆ ด้านจึงทำให้ผู้คนทั่วประเทศหลั่งไหลมุ่งสู่กรุงเทพฯ อย่างมิหยุดยั้ง และทำให้เมืองเกิดปัญหาต่างๆ ตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเรื่องการขยายตัวของเมือง ปัญหาที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ปัญหาสังคมภายในเมือง ปัญหาระบบการขนส่งและการจราจรในเมือง ปัญหาความไม่เพียงพอในการบริการสาธารณะฯลฯ ต่าง ๆ เหล่านี้

ดังนั้น ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 จึงได้เกิดแผนพัฒนาเมืองหลักในภาคต่าง ๆ ขึ้น เพื่อช่วยกระจายความเจริญออกสู่ภูมิภาคมิให้มากระจุกตัวอยู่ที่กรุงเทพฯ เพียงเมืองเดียวเท่านั้น เมืองหลักที่ทางรัฐบาลได้กำหนดขึ้นเพื่อพัฒนานั้น ย่อมที่จะส่งผลให้เกิดการเจริญเติบโตของเมืองซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และประชากรในเมืองนั้นๆ

ความเข้าใจในเรื่องการเจริญเติบโตของเมืองนั้น หากจะเปรียบเทียบวัฏจักรของเมืองแล้วก็เหมือนกับวัฏจักรของชีวิตมนุษย์ที่มีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย เพราะเมืองเป็นสิ่งมีชีวิตจะต้องมีวิวัฒนาการ มีการเจริญเติบโตเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการขยายตัวและเสื่อมโทรมจนอาจถึงการดับสูญไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป แต่การเกิดเมืองนั้นมีสาเหตุมาจากการรวมตัวของคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่หนึ่งเพื่อประกอบกิจกรรม เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและเกิดการปึกหลักพักอาศัย

อย่างถาวร กลายเป็นชุมชนเล็กๆ ขึ้นมาก่อน จากชุมชนเล็กๆ นั้นก็ได้เกิดกระบวนการก่อรูปของเมือง (Urban Form) ขึ้นเมื่อระยะเวลาผ่านไป กระบวนการก่อรูปของเมืองนั้นเป็นการรวมกลุ่มของลักษณะ กิจกรรมและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในชุมชนนั้นอันเนื่องจากสภาพความเป็นเมืองและกระบวนการเป็นเมือง (Urbanization) ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดจากการที่เมืองมีประชากรเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นบนพื้นที่เมืองยังเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแง่ที่จะสร้างความทันสมัยให้แก่คน ชนบท โดยผ่านทาง การกระจาย Innovation (การนำเอาเทคโนโลยีจากประเทศที่พัฒนาแล้วมาใช้โดยที่ไม่ได้ปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับประเทศของตน) และสร้างความทันสมัยให้แก่คนเมืองโดยผ่านทาง สภาพแวดล้อมแบบเมือง (Urban Environment)

สภาพแวดล้อมแบบเมืองหมายถึง กิจกรรมที่อยู่ในเมือง อันได้แก่ ร้านค้า สถาบันการเงิน หน่วยธุรกิจทางอุตสาหกรรม หน่วยงานรัฐ สิ่งอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการมีการศึกษาชั้นสูงและการฝึกอบรมทางวิชาการ ซึ่งสภาพแวดล้อมแบบเมืองนี้ถ้าหากมีมากในเมืองก็จะทำให้เกิดบรรยากาศที่จะส่งเสริมให้มีการพัฒนา และในทางกลับกันการพัฒนาทางเศรษฐกิจก็จะทำให้เกิด กระบวนการเป็นเมือง ดังนั้น การเจริญเติบโตของเมือง ก็สามารถดูได้จากกระบวนการเป็นเมืองที่เกิดขึ้นนั่นเอง

การศึกษาในครั้งนี้จึงต้องการที่จะพิจารณาถึงตัวแปรทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและ ประชากร ที่จะนำมาใช้ในการทดสอบโดยกระบวนการวิเคราะห์ทางสถิติ เพื่อที่จะทราบถึงตัวแปรใดที่มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับการเจริญเติบโตของเมืองสามารถเป็นตัวชี้วัดการเจริญเติบโตของเมืองจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวได้ เพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการใช้วัดระดับความเจริญเติบโตของเมืองได้ต่อและใช้ในการจัดลำดับเมืองเพื่อการเตรียมการวางแผนพัฒนาต่อไปในอนาคต

พื้นที่ที่ทำการศึกษา คือ จังหวัดชลบุรีและจังหวัดระยอง อันเป็นพื้นที่ต่อเนื่องซึ่งในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ได้กำหนดให้เป็นเมืองหลักและเมืองรองตามลำดับของภาคตะวันออก จะมีลักษณะเป็นเมืองแฝกในอนาคต เนื่องจากเป็นพื้นที่เป้าหมายของโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเพื่อช่วยรองรับการเจริญเติบโตของกรุงเทพฯ และกระจายความเจริญออกสู่ภูมิภาค

การพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกนี้เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการพัฒนาชาติ ซึ่งเป็นแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ต้องการให้ประเทศก้าวสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ โดยเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและการส่งออกเพื่อช่วยลดดุลการค้าระหว่างประเทศ สร้างงานให้กับประชาชน ในภูมิภาคซึ่งเป็นการกระจายรายได้ทางหนึ่งและก่อให้เกิดความเป็นเมืองขึ้นอย่างรวดเร็วในพื้นที่ที่ได้

รับการพัฒนา ขณะเดียวกันการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกก็ได้พัฒนาการท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย เนื่องจากพื้นที่เป้าหมายนี้มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและมีจำนวนมาก ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการพัฒนาการท่องเที่ยวคือ การนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น อีกทั้งยังช่วยให้เกิดการสร้างงานขึ้นและกระจายความเจริญออกสู่ภูมิภาคได้เช่นเดียวกับการพัฒนาอุตสาหกรรม

นับได้ว่าภูมิภาคนี้มีความสำคัญมากต่อประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ การท่องเที่ยวและทางด้านอุตสาหกรรมการผลิตต่าง ๆ ที่จะทำให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตขึ้นและกระจายความเจริญออกสู่ส่วนภูมิภาคของประเทศ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาตัวชี้วัดความเจริญเติบโตของเมืองจากการพัฒนาอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว
2. เพื่อทดสอบตัวแปรที่นำมาใช้วัดความเจริญเติบโตของเมือง
3. เพื่อสรุป ตัวแปร/ตัวชี้วัด ที่สำคัญที่นำมาใช้วัดความเจริญเติบโตของเมือง

ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาพื้นที่ต่อเนื่องของชุมชนเมืองในพื้นที่จังหวัดชลบุรีและระยอง อันได้แก่ เทศบาลต่างๆ และสุขาภิบาลในจังหวัดชลบุรีและระยองที่มีประชากรเกิน 5 พันคน ที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว เพื่อดูการเจริญเติบโตของเมืองและการใช้ตัวชี้วัดความเจริญเติบโตของเมือง

สมมุติฐาน

จากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตของเมือง ได้แก่ กลุ่มทฤษฎีเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเมือง, กลุ่มทฤษฎีความเจริญของภูมิภาค และกลุ่มทฤษฎีการพัฒนาภูมิภาคสามารถสรุปได้ว่า สมมุติฐานในการศึกษานี้ คือ

1. โครงสร้างของระบบเศรษฐกิจเมืองประกอบด้วยกิจกรรมพื้นฐานหรือฐานการส่งออก และกิจกรรมบริการ การขยายตัวของกิจกรรมพื้นฐานและกิจกรรมบริการจะนำไปสู่การเจริญเติบโตของเมือง
2. การเตรียมโครงสร้างพื้นฐานของเมือง เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความเจริญเติบโตของเมือง
3. ความเจริญเติบโตไม่ได้เกิดขึ้นทุกหนทุกแห่งและไม่ได้เกิดขึ้นในทันทีทันใดแต่จะเกิดขึ้นในจุดหรือในช่วงของการพัฒนาและจะมีอัตราความเจริญเติบโตแตกต่างกันไป ความเจริญเติบโตนี้จะกระจายออกไปและส่งผลกระทบต่อภูมิภาคอื่น ๆ ที่คือยกว่า

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาแนวความคิดทฤษฎีการเจริญเติบโตของเมืองที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. กำหนดตัวแปรที่จะนำมาทดสอบความเป็นไปได้ในการใช้เป็นตัวชี้วัดการเจริญเติบโตของเมือง
3. รวบรวมข้อมูลต่างๆ จากเอกสารทางราชการ หนังสือและเอกสารในห้องสมุดและข้อมูลจากภาคสนาม
4. วิเคราะห์ข้อมูล ทดสอบตัวแปรโดยใช้วิธีการทางสถิติ
5. สรุปผลการศึกษา

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึง ความสำคัญของตัวแปรที่นำมาใช้วัดความเจริญเติบโตของเมืองอันจะนำไปสู่การนำมาใช้พัฒนาเมืองต่อไป
2. ทำให้ทราบถึง ตัวชี้วัดการเจริญเติบโตของเมืองที่สำคัญที่สามารถนำมาใช้วัดความเจริญเติบโตของเมืองอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกับพื้นที่ศึกษาได้
3. ทำให้ทราบถึง ทิศทางและแนวโน้ม การเจริญเติบโตของเมืองที่จะเกิดในอนาคต

4. ทำให้ทราบถึง ลักษณะการเจริญเติบโตของเมือง ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และประชากรของเมือง

5. เพื่อเป็นข้อมูลและเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาในขั้นต่อไป ตัวอย่างเช่น

- ในเรื่อง - การวางแผนภูมิภาค
- การวางแผนการใช้ที่ดินในเมือง
 - การวางแผนระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ
 - การวางแผนการจราจร ฯลฯ เป็นต้น

แหล่งข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ

จากการสำรวจภาคสนาม เพื่อดูการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ศึกษา

2. ข้อมูลทุติยภูมิ ได้จากหน่วยงานดังต่อไปนี้

สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย

กรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม

กรมโรงงาน กระทรวงอุตสาหกรรม

กรมสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข

กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

กรมทางหลวง กระทรวงคมนาคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาลาว่าการจังหวัดและที่ว่าการอำเภอ

สำนักงานเทศบาลและที่ทำการสุขาภิบาล

นิยามคำศัพท์

เมือง หมายถึง พื้นที่เขตเทศบาลทุกแห่ง ซึ่งรวมเทศบาลทั้ง 3 ประเภทด้วยกันคือ เทศบาลนคร เทศบาลเมืองและเทศบาลตำบล รวมทั้งเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ และสุขาภิบาลที่มีประชากรตั้งแต่ 5 พันคนขึ้นไป¹

การเจริญเติบโตของเมือง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเมือง ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและประชากร อันเนื่องมาจากการเพิ่มของประชากร ที่ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ มากขึ้นในเมืองทำให้มีความหนาแน่นและเกิดการขยายตัวของสิ่งปลูกสร้าง(Built-up Area) ออกไป ประชากรมีรายได้สูงขึ้น มีความเป็นอยู่ดีขึ้น และความต้องการทางด้านบริการต่าง ๆ ทางสังคมของเมืองก็จะเพิ่มขึ้นตามไปด้วย²

Urbanization หมายถึง สัดส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปของประชากรที่อยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่า "เมือง"และก่อให้เกิดปรากฏการณ์ทางด้านประชากรต่าง ๆ เช่น การเจริญเติบโตของประชากรในเขตพื้นที่เมือง การขยายตัวของเขตเมือง การอพยพโยกย้ายของคนชนบทเข้าสู่เมือง แรงดึงดูดของเมืองจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น³

ข้อจำกัดในการศึกษา

เนื่องจากการศึกษานี้ เป็นการศึกษาที่ใช้ข้อมูลทุติยภูมิที่ได้มีการจัดเก็บมาแล้วมาทำการวิเคราะห์ ด้วยวิธีการทางสถิติ จึงมีข้อจำกัดในการศึกษาที่นอกจากข้อจำกัดด้านเงินทุนและเวลาแล้ว ดังนี้

1. ข้อจำกัดเกี่ยวกับข้อมูล เนื่องจากเป็นการศึกษาในระดับเมืองหลายเมือง ในพื้นที่ศึกษาทั้ง
- 2 จังหวัด การเก็บรวบรวมข้อมูลมาใช้มาจากหลายหน่วยงานด้วยกันและขอบเขตพื้นที่เมืองคือ เทศบาล

¹วรุณี หิรัญรักษ์, เศรษฐศาสตร์ภูมิภาคและเมือง, เอกสารการสอนสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิสุจน์อักษร,2532),2 : 403.

²เรื่องเดียวกัน,หน้า 406.

³คารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, "เอกสารประกอบการสอนวิชา กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม," คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2534,หน้า 19.(อัดสำเนา).

และสุขภาพ ซึ่งอาจมีข้อมูลบางตัวที่ไม่สามารถแบ่งแยกออกเป็นระดับเมืองได้ อย่างเช่น ปริมาณการใช้ไฟฟ้า ปริมาณการใช้น้ำประปา เป็นต้น อันเนื่องจากการแบ่งขอบเขตการดูแลและการเก็บข้อมูลของหน่วยงานแตกต่างกัน อีกทั้งวิธีการจัดเก็บข้อมูลของเทศบาลและสุขภาพก็มีความแตกต่างกันด้วย เช่น การเก็บจำนวนร้านค้าของเทศบาลจะใช้การจัดเก็บในรูปแบบของภาษีป้ายและการแยกประเภทก็ต่างจากของสุขภาพที่มีประเภทน้อยกว่าในเขตเทศบาล และในข้อมูลอาจมีข้อบกพร่องไปบ้างในกรณีที่ขาดการจัดเก็บหรือคลาดเคลื่อนไป ซึ่งไม่ตรงกับสภาพปัจจุบันที่เป็นอยู่ อีกทั้งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ จึงมีข้อจำกัดในการวิเคราะห์เชิงคุณภาพของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ข้อจำกัดเกี่ยวกับการศึกษา เนื่องจากการศึกษานี้เป็นการศึกษาของการวางแผนและผู้วิจัยเป็นนักวางแผนไม่ใช่ นักสถิติ แต่การศึกษานี้เป็นการประยุกต์วิธีการทางสถิติมาใช้ทดสอบเพื่อนำมาเป็นเครื่องมือที่จะสามารถนำไปใช้ร่วมกับงานวางแผน โดยต้องการที่จะลดจำนวนตัวแปรที่ไม่สำคัญออกไปเพื่อให้ได้ตัวแปรที่มีความสำคัญและความสัมพันธ์จริงๆมาใช้ในการวิเคราะห์เพื่อการวางแผนต่อไปเท่านั้นจึงอาจมีข้อผิดพลาดที่แอบแฝงมากับความไม่เชี่ยวชาญทางการวิเคราะห์สถิติก็เป็นไปได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย